

Bijlage bij het hoorcollege *Levenslot of levenskunst?*

LEVENSLLOT OF LEVENSKUNST?

EEN HOORCOLLEGE OVER DE
LEVENSVISIES VAN GROTE
SCHRIJVERS EN DENKERS

door Maarten van Buuren en Joep Dohmen

Inhoudsopgave

[Joep Dohmen](#)

[Maarten van Buuren](#)

[Inleiding](#)

[College 1. Michel Montaigne: de kunst om in het hier en nu te leven \(JD\)](#)

[H1. Tussen burgerplicht en verlangen naar rust](#)

[H2. Montaigne en zijn tijd](#)

[H3. Montaignes zoektocht naar zichzelf in zijn Essays](#)

[H4. De kunst om een goede vorm te vinden](#)

[College 2. François de la Rochefoucauld: de moraal van de honnête homme \(MvB\)](#)

[H5. Een verdwaalde musketier](#)

[H6. Het jansenisme en de eigenliefde](#)

[H7. De syntax van de Maximen](#)

[H8. De moraal van de honnête homme](#)

College 3. Friedrich Nietzsche: de overwinning van het nihilisme (JD)

- [H9. Nietzsche als arts van de cultuur](#)
- [H10. Nietzsches visie op de moraal](#)
- [H11. Het nihilisme in de westerse cultuur](#)
- [H12. Nietzsches overwinning van het nihilisme](#)

College 4. Fjodor Dostojevski: de last van de vrijheid (MvB)

- [H13. Dostojevski en de vadermoord](#)
- [H14. Misdaad en straf](#)
- [H15. De broers Karamazov](#)
- [H16. De grootinquisiteur](#)

College 5. Michel Foucault: oproep tot levenskunst (JD)

- [H17. Foucaults antihumanisme](#)
- [H18. Weten en macht](#)
- [H19. De wending naar de levenskunst](#)
- [H20. De laatmoderne vrijheidspraktijk](#)

College 6. Robert Musil: een laboratorium voor de ziel (MvB)

- [H21. Een laboratorium voor de ziel](#)
- [H22. De man zonder eigenschappen](#)
- [H23. Mystiek zonder god](#)
- [H24. Musil en de levensstijl](#)

College 7. Charles Taylor: reis naar de diepte (JD)

- [H25. Filosoof van de verzoening](#)
- [H26. Bronnen van het zelf](#)
- [H27. De ethiek van de authenticiteit](#)
- [H28. Zinvol leven in de late moderniteit](#)

College 8. Jean-Paul Sartre: wegen der vrijheid (MvB)

- [H29. De verschoppeling](#)
- [H30. Wat is existentialisme?](#)
- [H31. Het bestaan als val](#)
- [H32. Ethiek van het existentialisme](#)

College 9. Peter Bieri: het handwerk van de vrijheid (JD)

- [H33. Peter Bieri, filosoof en romancier](#)
- [H34. Bieri over het voeren van een eigen leven](#)
- [H35. Ervaringen van vrijheid en onvrijheid](#)
- [H36. Pascal Mercier](#)

College 10. Michel Houellebecq: tegen de moderniteit (MvB)

- [H37. Een vreemde jongen](#)
- [H38. De wereld als markt en strijd](#)
- [H39. Elementaire deeltjes](#)
- [H40. Mogelijkheid van een eiland](#)

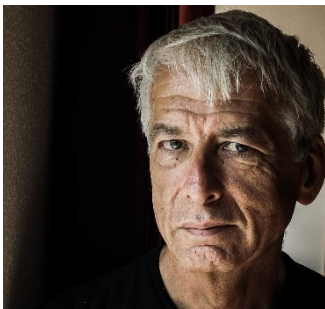
[Colofon](#)

Joep Dohmen

Prof. dr. Joep Dohmen is emeritus hoogleraar Wijsgerige en Praktijkgerichte Ethiek en was verbonden aan de Universiteit voor Humanistiek te Utrecht. Hij studeerde filosofie in Utrecht en Leuven. Vanaf 1992 tot 1998 was hij medeoprichter en adjunct-hoofdredacteur van *Filosofie Magazine*. In 1994 verscheen van zijn hand *Nietzsche over de menselijke natuur*. In 2002 kwam zijn boek *Over levenskunst* uit, een bloemlezing met de mooiste teksten over de levensvragen van de grote filosofen die nog steeds actueel zijn. Daarnaast verscheen van hem zijn monografie *Tegen de onverschilligheid* (2007) waarin hij pleit voor meer bezieling, het essay voor de Maand van de Filosofie: *Het leven als kunstwerk* (2008) en zijn oratie *Pleidooi voor een nieuwe publieke moraal* (2009), over verantwoordelijkheid voor jezelf en voor anderen en zijn opus magnum *Iemand zijn. Filosofie van de persoonlijke vorming* (2022). Meer informatie over Joep Dohmen op joepdohmen.nu/

Maarten van Buuren

Prof.dr. Maarten van Buuren is emeritus hoogleraar Franse taal- en letterkunde. Hij studeerde Frans en Nederlands aan de Rijksuniversiteit Groningen. In 1986 promoveerde hij aan het Instituut voor Algemene Literatuurwetenschap in Nijmegen op een proefschrift over de metaforiek in *Les Rougon-Macquart* van Emile Zola. Hij is gespecialiseerd in literatuurtheorie en Franse literatuur uit de 19e en 20e eeuw. Hij is tevens essayist, vertaler en auteur van diverse werken, zowel fictie als non-fictie.

Synopsis van het hoorcollege *Levenslot of levenskunst?*

Inleiding

De oude Grieken en de Romeinen praktiseerden op talloze manieren de levenskunst (ars vitae). Ze zochten de juiste omgang met emoties, genot en pijn, liefde en vriendschap, lot en noodlot, tijd en de naderende dood. Vanaf de Klassieke Oudheid tot op de dag van vandaag bestaan er grote meningsverschillen over de mogelijkheid van praktische wijsheid. Veel auteurs geloven in de maakbaarheid van het leven: het leven zit vol kansen en uitdagingen. Zij verdedigen een vitale en optimistische levensvisie. Evenzoveel anderen daarentegen zijn veel meer terughoudend, sceptisch of zwaarmoedig. Het leven is een tranendal, er is weinig dat ons levenslot verlicht en uiteindelijk sta je er alleen voor.

In hun voordrachten bespreken Maarten van Buuren en Joep Dohmen tien beroemde denkers en schrijvers. Zij presenteren een rijk palet aan moderne levenshoudingen. Joep Dohmen neemt de lichte, meer optimistische gestemde denkers voor zijn rekening. Maarten van Buuren richt zich vooral op de donkere, pessimistische geesten. Wat hebben zij ons te bieden voor onze eigen levensweg?

Algemene literatuuropgave

Dohmen, J. (Ed.). (2002). *Over levenskunst: De grote filosofen over het goede leven*. Amsterdam: Ambo

Dohmen, J. (2007). *Tegen de onverschilligheid: Pleidooi voor een moderne levenskunst*. Amsterdam: Ambo

Dohmen, J. (2008). *Het leven als kunstwerk*. Rotterdam: Lemniscaat

Dohmen, J. (2010) *Brief aan een middelmatige man*. Amsterdam: Ambo

College 1. Michel Montaigne: de kunst om in het hier en nu te leven

H1. Tussen burgerplicht en verlangen naar rust

Michel Montaigne wordt geboren als Michel Eyquem in 1533 op het kasteel van Montaigne, ten oosten van Bordeaux. Hij studeerde rechten en is van 1557 tot aan 1570 rechter bij het gerechtshof van Bordeaux. Daar leert hij Etienne de La Boetie kennen, met wie hij een intense vriendschap zal onderhouden. Na 1570 keert hij het openbare leven de rug toe en trekt hij zich terug in de toren van zijn kasteel. Hij keert zich niet af van de wereld tot God, maar van het publieke leven naar zichzelf. Montaigne sterft in 1592.

H2. Montaigne en zijn tijd

Montaigne leefde in de zestiende eeuw, een tijd met grote politieke en levensbeschouwelijke spanningen. Het is de periode van de late Renaissance met haar belangstelling voor de kunst, filosofie en filologie uit de klassieke Oudheid. Montaigne had vooral bewondering voor de meer praktische klassieke denkers: de stoïcijnen, de sceptici en de epicuristen. In deze periode vindt ook

de overgang van een feodale maatschappij naar de voeburgerlijke maatschappij plaats. Montaigne leest veel over andere volken en leert de suprematie van het eigen volk te relativiseren. Hij was lid van de politiques, een groep politici die in de loop van de burgeroorlogen opkwam en daar een einde aan probeerde te maken.

H3. Montaignes zoektocht naar zichzelf in zijn Essays

In zijn toren schreef Montaigne zijn filosofische hoofdwerk, de Essays. Zij beslaan drie delen. De eerste twee zijn geschreven tussen 1570 en 1580, daarna volgen nog diverse herschrijvingen. De stoïcijnse, sceptische en epicureïsche invloeden wisselen elkaar af. Pas in de latere essays krijgt Montaigne een eigen stijl of stem. De titel Essays verwijzen naar proberen, experimenteren en beproevingen ondergaan. Het gaat niet 'om vast te stellen wat de waarheid is, maar om er naar te zoeken.' Met zijn essays probeert Montaigne zijn oordeelsbekwaamheid gestaag te verbeteren.

H4. De kunst om een goede vorm te vinden

De laatste hoofdstukken van de Essays vormen de finale van het boek. Zijn rijpe werk wordt gekenmerkt door een scherp besef van institutionele veranderingen en een sterk gevoel voor de levensstroom; door een besef van de ongrijpbaarheid van het eigen zelf en het verlangen om er greep op te krijgen. In het omvangrijke slotessay Over de ervaring is Montaigne op zijn best. Leven is vechten, zo zegt hij Seneca na. Het grootste probleem van elk mensenleven is het verwerven van de juiste gewoonten en het ontwikkelen van een flexibele geest. Je moet je leven niet verprutsen door hardnekkig vast te houden aan abstracties en verkeerde principes. Montaigne wilde het liefst volledig samenvallen met zichzelf.

Teksten

De essays. Vertaald door Hans van Pinxteren. Amsterdam: Athenaeum – Polak & van Genneep, 2004

Reis naar Italië. Vertaald door Anton Haakman. Amsterdam: Meulenhof, 1992

Commentaren

Balmer, H.P., *Montaigne und die Kunst der Frage. Grundrisse der Essais.* Tübingen: Francke Verlag, 2008

Burke, P., *Montaigne.* Rotterdam, Lemniscaat, 1999

College 2. François de la Rochefoucauld: de moraal van de honnête homme

H5. Een verdwaalde musketier

Hertog François de la Rochefoucauld (1613 -1680) behoorde tot de oude Franse adel. Hij was een militair en een avonturier. Het lijkt of één van de drie musketiers verdwaald is in de 17e eeuw. Door de burgeroorlog verliest hij zijn kasteel, zijn bezit, zijn vrienden. Hij sluit zich aan bij het jansenisme, een beweging van strenge geestelijke bezinning. Rochefoucauld begint samen met andere jansenisten maximen te schrijven. De *Maximen* van Rochefoucauld worden vijfmaal herdrukt. Elke keer herzielt de hertog de bundel ingrijpend. Deze veranderingen tonen een fascinerende ontwikkeling.

H6. Het jansenisme en de eigenliefde

Het jansenisme berust op drie peilers: genadeleer (de mens is voor zijn heil aangewezen op Gods genade); antihumanisme (de mens kan niet op eigen kracht deugdzaam worden, de humanistische *dignitas humanis* berust op een illusie) en eigenliefde (eigenliefde – *amor sui* – is een pervertering van *amor dei*: de liefde tot God). Eigenliefde is het hoofdthema van de *Maximen*. De betekenis van dit begrip verschuift in de loop van de opeenvolgende drukken van negatief (eigenliefde betekent 'zonde') naar positief (eigenliefde betekent 'zelfbehoud'). Deze begripsverschuiving heeft grote invloed op de filosofie van de achttiende eeuw.

H7. De syntaxis van de Maximen

Formele kenmerken onthullen de filosofische lading van de maximen. De maximes zijn opgebouwd als vergelijkingen: a : b = c : d ('deugden monden uit in eigenbelang als rivieren in zee'). De lezer wordt gevraagd onvolledige maximen aan te vullen. Vul zelf de volgende onvolledige romps aan: 'Zwakke mensen kunnen niet oprecht zijn' (a : b). (Antwoord: 'Sterke mensen kunnen dat wel' - c : d -). De filosofische consequenties zijn verstrekkend. Rochefoucauld gebruikt inversies. Hij zei nooit: 'Mensen verbergen hun hartstochten', maar: 'Hartstochten misleiden de mens'. De inversie van onderwerp en lijdend voorwerp heeft verstrekkende gevolgen.

H8. De moraal van de honnête homme

Rochefoucauld mengt zich in het debat omtrent de honnête homme. Hij vervangt de betekenis die adel en christendom aan dat begrip hebben gegeven door een nieuwe: honnête homme is volgens hem iemand die zich aanpast aan de eigentijdse zeden en gebruiken (*politesse*) en die zich conformeert aan de waarheid die zijn wezenskern vormt (*convenance*). Deze 'convenance' komt overeen met wat we tegenwoordig 'authenticiteit' zouden noemen. Op deze *convenance/authenticiteit* baseert Rochefoucauld een moraal van de honnête homme die revolutionair is, omdat ze de vernietiging impliceert van de oude adellijk/christelijke moraal.

Teksten

Maximen. Bespiegelingen over menselijk gedrag, vertaling Maarten van Buuren, Historische Uitgeverij, 2008

Commentaren

Magendie, M., *La Politesse mondaine et les théories de l'honnêteté en France au XVIIe siècle*, Parijs, 1925

Starobinski, J., 'La Rochefoucauld et la morale substitutive', in *La Nouvelle Revue Française* 1966, juillet 16-35, août 211-230

College 3. Friedrich Nietzsche: de overwinning van het nihilisme

H9. Nietzsche als arts van de cultuur

Friedrich Nietzsche leefde van 1844 tot 1900. Hij was schrijver en dichter, musicus en psycholoog en vooral moraalfilosoof. Op zijn 24e, in 1868, wordt hij benoemd tot hoogleraar in de klassieke talen in Basel. Op zijn 34e moet hij weer ontslag nemen vanwege een complex ziektebeeld: zware hoofdpijnen, pijn aan de ogen - Nietzsche zag slecht - maagklachten, hevig braken, kortom malaise. In het Zwitserse kuuroord Sils Maria schreef hij belangrijke werken als *De Vrolijke wetenschap*, *Aldus sprak Zarathustra*, *Voorbij goed en kwaad* en *De genealogie van de moraal*. Nietzsche zag zichzelf als

een arts van de westerse cultuur die volgens hem decadent en ontaard was. In 1889 eindigt zijn filosofische loopbaan: hij wordt krankzinnig.

H10. Nietzsches visie op de moraal

Nietzsche ontwikkelde een aversie tegen het christendom en de christelijke moraal van zelfverloochening. Hij maakt een belangrijk onderscheid tussen heren- en slavenmoraal. In de klassieke oudheid domineerde een moraal van zelfstilering, vrijheid en geluk. Deze moraal is verdrongen door de joods-christelijke opvatting van moraal als gehoorzaamheid aan God en de Wet. Dat leidt tot ressentiment en rancune. Nietzsche propageert een (heren)moraal van voornaamheid: vermijd slachtofferschap en leef uit eigen kracht.

H11. Het nihilisme in de westerse cultuur

Nietzsche peilde de toestand van de moderne ziel en deed een onthutsende ontdekking: het nihilisme staat voor de deur. Door toedoen van de moderne filosofische en wetenschappelijke ontwikkelingen desintegreert het traditionele zingevingkader. 'God is dood'. Er dreigt een omslag naar een radicaal scepticisme, het nihilisme. Dit nihilisme betekent volgens Nietzsche 'dat de hoogste waarden waardeloos worden; dat het doel ontbreekt, het antwoord op de vraag: waartoe?' Het uitblijven van een geloofwaardig antwoord op de zinvraag leidt tot onverschilligheid en wilswakke. Gebrek aan houvast leidt uiteindelijk tot zelfverachting en de houding van 'niets meer te willen'.

H12. Nietzsches overwinning van het nihilisme

Ondanks zijn felle cultuurkritiek was Nietzsche geen cultuurpessimist. De dood van God en het verlies van een absolute maat betekende voor hem beslist niet het rampzalige einde, maar juist de mogelijkheid van een nieuw begin. Nietzsche wil de laatmoderne mens leren hoe om te gaan met de hachelijke vrijheid die hem door de moderniteit is toebedeeld. Positieve vrijheid betekent: moedig zijn en zo nodig onredelijke autoriteiten weerstaan. Niet lui zijn maar actief uitzoeken wat voor jou van wezenlijk belang is. Je eigen waarden beproeven in de praktijk van alledag. Zelfexpressie verwijst naar het handelen vanuit je gehele wezen. Het nihilisme wordt pas werkelijk overwonnen door het authentieke individu, dat een eigen dynamische rangorde van waarden heeft ontwikkeld.

Teksten

Verzameld werk. Amsterdam: De Arbeiderspers.

Secundaire literatuur

Dohmen, J., *Nietzsche over de menselijke natuur.* Kok, Kampen, 1994

Safransky, R., *Nietzsche. Een biografie van zijn denken.* Amsterdam, Atlas, 2000

College 4. Fjodor Dostojevski: de last van de vrijheid

H13. Dostojevski en de vadermoord

In 1839 werd de vader van Fjodor Dostojevski (1821 - 1881) door lijfeigenen vermoord. Fjodor kreeg een hevige aanval van epilepsie. Volgens Freud werd die veroorzaakt door schuldgevoel, omdat Fjodor een onbewuste wens (zijn vader te vermoorden) in vervulling zag gaan. In de romans van Dostojevski worden heel veel moorden gepleegd. De dader is bijna altijd een intellectueel, een

Übermensch die zich boven de gewonen mensen verheven voelt. Hij wordt gearresteerd, veroordeeld en naar Siberië gestuurd. De ontberingen brengen hem ertoe om volk en volksgeloof te omarmen.

H14. Misdaad en straf

Raskolnikov pleegt een moord om te bewijzen dat hij een Übermensch is. Hij wordt gearresteerd, veroordeeld en gestraft. Dostojevski stelt twee standpunten ten aanzien van moraal tegenover elkaar. Volgens het Übermensch-standpunt moet de mens zich boven doorsnee mensen verheffen om een volwaardig mens, een Übermensch, te worden. Volgens het gemeenschapsstandpunt moet de mens opgaan in het volk, lijden met het volk om via gemeenschapsbesef tot het geloof, tot god, tot het heil te komen. Dostojevski maakt geen keuze tussen deze standpunten. Het is aan de lezer om te beslissen wat het juiste standpunt is.

H15. De broers Karamazov

Vader Karamazov wordt vermoord door een van zijn zoons. Dmitri wordt gearresteerd en veroordeeld. In werkelijkheid is de moord gepleegd door een halfbroer die opgestoot wordt door Ivan Karamazov met de uitspraak dat 'Als god niet bestaat, alles is toegestaan'. Dostojevski suggereert dat twijfel aan het bestaan van god leidt tot moord, op dezelfde manier als hij eerder suggereerde dat het streven naar de Übermensch leidt tot moord en doodslag. Als we Ivans woorden losmaken van deze incriminerende associatie, houden we een stelling over van een peilloos diepe geldigheid: 'Als god niet bestaat, dan is de mens volledig vrij'.

H16. De grootinquisiteur

Het verhaal van de grootinquisiteur maakt deel uit van *De broers Karamazov*. De hoofdpersonen zijn Christus en de grootinquisiteur. Volgens Christus wil de mens vrij zijn. Dat is de belofte die hij aan de mensheid heeft gedaan. De grootinquisiteur is het volstrekt niet met hem eens. Volgens hem verlangt de mens naar eten, geloof en autoriteit. Vrijheid is last. Het volk is blij dat de grootinquisiteur hen die last van de schouders neemt. De grootinquisiteur heeft gelijk. De grote vraag is nu: wat willen wij? Vrijheid? Of geloof, gezag en voedsel?

Teksten

Verzamelde werken, 11 delen, G.A. van Oorschot, Amsterdam

De broers Karamazov, G.A. van Oorschot, Amsterdam, 2005

Misdaad en straf, Atheneum Polak & Van Genneep, Amsterdam, 2009

Commentaren

Freud, S., *Dostojewski und die Vätertötung*, in *Freud, Bildende Kunst und Literatur*, S. Fischer Studienausgabe, Frankfurt a.M., 1969 (1928)

College 5. Michel Foucault: oproep tot levenskunst

H17. Foucaults antihumanisme

Michel Foucault (1926-1984) is aanvankelijk antihumanist. Onder invloed van de filosofen Nietzsche en Heidegger en van het Franse structuralisme koestert hij een diep wantrouwen jegens allerlei vormen van theoretisch en praktisch humanisme, zoals bijvoorbeeld het existentialisme van Jean-Paul Sartre. Foucaults vroege oeuvre, vanaf zijn *Geschiedenis van de waanzin* (1961) tot en met het eerste deel van de *Geschiedenis van de seksualiteit: De wil tot weten* (1976), is één doorlopende aanval op het cartesiaanse Cogito – de these dat de mens 'zelf' aan de oorsprong zou staan van zijn denken en handelen. De mens is eerder het resultaat van een groot aantal subjectiveringsprocessen.

H18. Weten en macht

In zijn eigen genealogie van het moderne subject trok Foucault achtereenvolgens drie lijnen: het weten, de macht en de levenskunst. De eerste lijn van subjectivering verloopt via de menswetenschappen: als sprekend subject in de algemene grammatica, de filologie en de linguïstiek; als producerend subject in de economie en de analyse van de goederen; als levend subject in de natuurlijke historie, de biologie, de geneeskunde en de psychiatrie. De tweede lijn loopt via de macht. Foucault hanteert achtereenvolgens drie opvattingen van macht: macht als uitsluiting en onderdrukking, macht als disciplineren en beheersing en macht als productief. Bij macht moeten we vooral denken aan machtsverhoudingen binnen een complexe strategische situatie.

H19. De wending naar de levenskunst

In zijn late werk ontwikkelt Foucault de derde lijn van de levenskunst. Door zijn vroegtijdige dood in 1984 heeft hij deze lijn niet kunnen doortrekken. Hij werkte tot het laatst aan boeken over de Griekse, Romeinse en christelijke levenskunst. Twee daarvan zijn nog juist op tijd verschenen: *Het gebruik van de lust* en *De zorg voor zichzelf*. Deze wending van Foucault is geen absolute breuk in zijn werk. Hij blijft anti-essentialist, de mens heeft geen wezenlijke kern. Bovendien staan de zelftechnieken niet los van de andere krachtenvelden. Maar er is wel een belangrijke verschuiving van perspectief, want hij kent aan de zelfzorg een belangrijke rol toe.

H20. Een laatmoderne vrijheidspraktijk

De late Foucault ontdekt in de Klassieke Oudheid een echte cultuur van zelfzorg. Daarmee distantieerde hij zich nadrukkelijk van de joods-christelijke visie waarin moraal primair wordt opgevat als zorg voor de ander. Zorg voor zichzelf is de basis voor een laatmoderne vrijheidspraktijk. Bij de nieuwe moraal van zelfzorg spelen deze vier vragen altijd mee: waar moet je aandacht naar uitgaan? Waarom is dat nodig? Volgens welke methode ga je te werk? Tenslotte: wat voor leven wil je leiden? Foucault beoogt een open en vitale levensvorm. Zorg goed voor jezelf en sta open voor verandering, dan ben je een levend kunstwerk.

Teksten

Geschiedenis van de waanzin. Amsterdam: Boom, 1994/1961

Het gebruik van de lust: Geschiedenis van de seksualiteit 2; De zorg voor zichzelf: Geschiedenis van de seksualiteit 3. Nijmegen: SUN, 1984/1985

Commentaren

Michel Foucault. *Breekbare vrijheid. Teksten en interviews*. Amsterdam: Boom/Parrèsia

Veyne, P., *Foucault. Sa Pensée, sa personne*. Paris, Albin Michel, 2008

Devos, R., *Macht en verzet. Het subject in het denken van Michel Foucault*. Kampen, Klement, 2004

College 6. Robert Musil: een laboratorium voor de ziel

H21. Een laboratorium voor de ziel

Robert Musil (1880 -1942) identificeerde zich met zijn jong gestorven zuster. Hij wilde een meisje worden. Musil studeerde af als ingenieur en bekwaamde zich in de experimentele psychologie. Hij stelde zich tot doel om gevoelens met wetenschappelijke precisie te beschrijven. Zijn romans zijn een 'laboratorium voor de ziel'. Hij werkte meer dan vijfentwintig jaar aan *De man zonder eigenschappen*, maar de roman bleef onvoltooid.

H22. De man zonder eigenschappen

Ulrich heeft allerlei beroepen uitgeoefend: militair, ingenieur, wiskundige. Hij is bang dat zo'n beroep hem laat verstarren in een vorm, in een 'eigenschap'. Ulrich meent dat eigenschappen de mens vervreemden van zichzelf. Daarom zet hij een punt achter deze dilettantistische periode van zijn bestaan. Hij leeft voortaan 'essayistisch', zoals hij het noemt en gaat op zoek naar zijn ziel. De eerste grote vraag die op de lezer af komt is deze: kiest u voor Ulrichs dilettantisme of voor zijn essayisme, of bent u het met geen van beide eens en meent u dat Ulrich maar eens volwassen moet worden en een baan moet zoeken?

H23. Mystiek zonder god

In het tweede deel van de roman ontmoet Ulrich voor het eerst van zijn leven zijn zuster Agathe. De herkenning is totaal. Ulrich en Agathe besluiten op zoek te gaan naar de mystieke ervaring. Maar wat is dat precies? Het heeft te maken met eenwording van mijzelf en de ander, eenwording van mezelf en de dingen om mij heen. Het heeft te maken met liefde. Ulrich en Agathe maken vorderingen op de mystieke weg, maar raken uiteindelijk verstrikt in tegenspraken. Het mystieke streven mislukt.

H24. Musil en de levensstijl

Moraal is een collectief stelsel van richtlijnen voor gedrag; levensstijl het gedragspatroon dat elk mens tastend ontwikkelt in de loop van zijn leven. Onze levensstijl tekent zich af in verzet tegen de achtergrond van de moraal. Deze afwijking bepaalt onze authenticiteit. Hoe afwijkender, hoe eigener. Schrijvers bieden modellen van levensstijlen. Ulrich is het perfecte voorbeeld van iemand die tastend een levensstijl ontwikkelt. Hij probeert drie stijlen uit: dilettantisme, essayisme en mystiek. Mystiek, de ultieme levensstijl, staat op gespannen voet met het maatschappelijk leven. De grote vraag is nu: Hoe kunnen we recht doen aan onze mystieke behoeften, zonder te vervreemden van de samenleving?

Teksten

De man zonder eigenschappen, Meulenhoff, Amsterdam 2002 (1996)

De ervaringen van de jonge Törless, Polak & Van Gennep, Amsterdam 1969 (1957)

Commentaren

Buuren, M. van, 'De god zonder eigenschappen. Zijn of niet zijn: mystiek bij Robert Musil', in *De innerlijke ervaring*, Historische Uitgeverij, Groningen, 2007, pp.60-76

College 7. Charles Taylor: reis naar de diepte

H25. Filosoof van de verzoening

Charles Margrave Taylor is geboren in 1931 in de Canadese stad Montreal. Na zijn bachelor krijgt hij een beurs toegekend om in Oxford verder te studeren bij de beroemde joods- Russische sociaal liberaal Isaiah Berlin. In zijn lange loopbaan schreef hij de lijvige studies: *Hegel, Bronnen van het zelf* en *Een seculiere tijd*. Daaruit komt hij naar voren als een echte verzoener: tussen verlichting en romantiek, liberalen en gemeenschapsdenkers, gelovigen en ongelovigen. Taylor is een van de laatste nog levende grote filosofen.

H26. *Bronnen van het zelf*

In 1989 verscheen Taylors *Bronnen van het zelf. Het ontstaan van de moderne identiteit*. Met dit lijvige boekwerk biedt hij een indrukwekkende totaalvisie op de actuele, (laat) moderne menselijke conditie. Het boek bestaat uit vijf delen. Het eerste deel van 150 pagina's omvat Taylors visie op de stand van de westerse moraal. In het tweede deel van 450 pagina's diept Taylor uit de geschiedenis een groot aantal morele idealen op, zoals zelfbeheersing, innerlijkheid, vrijheid en de stem van de natuur. In het relatief korte slotdeel ziet hij een belangrijke rol weggelegd voor de (joods-christelijke) religie in de nabije toekomst.

H27. De ethiek van de authenticiteit

In 1991 schrijft Taylor een beknopt maar belangrijk boekje: *Ethics of Authenticity*. Volgens hem is echtheid of authenticiteit een van de belangrijkste morele idealen van onze tijd. Het stamt uit de romantiek en luidt naar een gezegde van Herder - een van Taylors grote helden - : 'Er is een bepaalde manier van mens-zijn die *de mijne* is. Ik ben geroepen om mijn leven op deze manier te leven, en niet als nabootsing van dat van iemand anders. Maar dat verleent een nieuw belang aan de trouw aan mijzelf. Als ik dat niet ben, mis ik het doel van mijn leven, ik mis wat mens-zijn voor mij betekent.' Taylor laat zien aan welke voorwaarden geslaagde authenticiteit moet voldoen: dialoog en inkadering in een omvattende horizon.

H28. Zinvol leven in de late moderniteit

Aan een laatmodern zinvol leven ziet Taylor vier condities gesteld: 1. Contact maken 2. Koers houden 3. Samenhang articuleren en 4. Radicale zelfreflectie betrachten. Mensen moeten op zoek gaan naar hun hypergood. Vervolgens moeten ze in de juiste koers blijven ten opzichte van die hoogste waarde, die aan ons leven samenhang en zin verleent. Dat hypergood moet dan wel deel uitmaken van een algemeen geldend waardenkader. Zinvol leven betekent voor Taylor dat je een persoonlijke reis naar de diepte moet maken.

Teksten

De malaise van de moderniteit. Kampen: Kok Agora, 1996

Bronnen van het zelf (Met een inleiding van Joep Dohmen ed.). Rotterdam: Lemniscaat, 2007

Een seculiere tijd. Rotterdam, Lemniscaat, 2009

Commentaren

Abbey, R., *Charles Taylor*. Princeton University Press, New Jersey, 2000

Breuer, I., *Taylor*. Rotterdam, Lemniscaat, 2000

College 8. Jean-Paul Sartre: wegen der vrijheid

H29. De verschoppeling

Jean-Paul Sartre (1905-1980) werd vertroeteld door zijn moeder en zijn grootouders. Aan dit gelukkige bestaan kwam een einde toen zijn moeder hertrouwde. Sartre ontdekte dat hij een lelijk jongetje was met een scheef oog. Hij ging filosofie studeren. Zijn filosofische studies werden sterk beïnvloed door de filosoof Edmund Husserl. De oorlog maakte hem bewust van het belang van politiek. Na de oorlog belichaamde hij het existentialisme. Uiteindelijk radicaliseerde hij van communist tot maoïst.

H30. Wat is existentialisme?

Sartre ontleende aan Husserl het inzicht dat bewustzijn een intentie is die als een pijl op de werkelijkheid wordt afgeschoten. Sartre verdiepte dit inzicht tot een ontologie: niet alleen het bewustzijn, ook het zijn is een intentie. Er zijn volgens Sartre twee manieren van Zijn: zijn-als-ding en zijn-als-bewustzijn. Het zijn-als-ding verschilt niet veel van het zijn van een wasmachine: beide zijn op de wereld gezet om een taak te vervullen. Zijn als bewustzijn daarentegen betekent dat de mens zijn bestaan zelf moet ontwerpen uit het Niets. Het bestaan begint met Niets. Als we beweren dat we van nature 'iets' zijn, verloochenen we de kern van ons bestaan en zijn we te kwader trouw.

H31. Het bestaan als val

Sartre heeft talloze biografieën geschreven. In bijna al deze levensgeschiedenissen 'valt' een kind uit een paradijselijke situatie. Sartre beschrijft zijn eigen leven via de levens van anderen. Ook hij 'viel' immers uit het paradijs van zijn jeugd? Deze 'val' ondergaan wij allemaal als we volwassen worden. Volwassen worden is een val uit het paradijs van de jeugd en een confrontatie met het Niets dat zich in de kern van ons bestaan bevindt.

H32. Ethiek van het existentialisme

Vrijheid betekent niet dat we alles mogen doen waar we zijn in hebben. Vrijheid betekent dat we keuzes maken in een gegeven situatie. Elke 'existentiële' keuze stelt ons voor een dilemma. Welke keuze we ook maken, we maken brokken. Toch moeten we kiezen. Sartres romans en toneelstukken hebben de structuur van klassieke tragedies: ze monden allemaal uit in existentiële dilemma's. Maar terwijl de held van de klassieke tragedie erkent dat hij een fout heeft begaan en daarvoor boete doet, ontdekt Sartres held de vrijheid. Sartres ethiek is optimistisch, want ze is gericht op ontvoogding, op authenticiteit en op een vrijheid waarin de mens zich voortdurend ontwerpt.

Teksten

Walging, Amsterdam, De Arbeiderspers, 1984 (1976)

Het Zijn en het Niet, Rotterdam, Lemniscaat 2004

Existentialisme is Humanisme, in: *De uitgelezen Sartre*, Amsterdam, Boom 2000

Baudelaire, Utrecht, Bijleveld 1966

De heilige Genet, Martelaar en Komediant, Utrecht, Bijleveld 1986 (1962)

De Woorden, Utrecht, Bijleveld 1964

College 9. Peter Bieri: het handwerk van de vrijheid

H33. Peter Bieri, filosoof en romancier

Peter Bieri is geboren in Bern op 23 juni 1944. Bieri's ouders waren typische Zwitserse kleinburgers zonder fantasie. Zelf las hij Karl May en raakte verslingerd aan de Franse films met Jeanne Moreau en Jean Gabin. Vanaf 1964 studeert hij in Heidelberg filosofie, filologie, Engels en Indologie. Hij promoveert in 1971 op een dissertatie over tijd bij de Engelse filosoof Mactaggart. Sedert de jaren '80 verbindt hij de analytische filosofie met de Europese bewustzijnsfilosofie. Tijdens een sabbatical in de Toscane in 1995 overvalt hem een existentiële twijfel. Hij bergt zijn filosofische boeken op en schrijft onder het pseudoniem Pascal Mercier zijn eerste roman: *Perlmann's zwijgen* (1995). Sindsdien is hij romancier en filosoof.

H34. Bieri over het voeren van een eigen leven

In 2006 schreef Peter Bieri het boek *Het handwerk van de vrijheid. Over de ontdekking van de eigen wil*. De titel is veelzeggend: vrijheid is een kwestie van handwerk, Bildung. Er bestaan manieren om vrij te worden door bepaalde inspanningen te verrichten. Bovendien verwijst de ondertitel naar de eigen wil. Deze wil is voor Bieri echter geen aparte instantie. Er bestaat niet zoiets als een zelfstandige kracht die wil heet. Iets willen verwijst naar een samenspel van wens, overweging, overtuiging en bereidheid. Door reflectie en verbeelding kunnen we invloed uitoefenen op ons willen. Op die manier houden we een open toekomst.

H35. Ervaringen van vrijheid en onvrijheid

Bieri schetst een aantal ervaringen van onvrijheid zoals bijvoorbeeld die van de windvaan, iemand zonder wil. Wensen komen en gaan, hij maakt geen plannen en neemt geen beslissingen. De windvaan is een pure volger. In het verlengde daarvan schetst Bieri de manier waarop we zulke ervaringen van onvrijheid kunnen overwinnen door onszelf onze wil toe te eigenen. Het gaat om een drietal inspanningen: articulatie, begrip en beoordeling. We moeten uitdrukken wat we willen, begrijpen waarom we iets willen en vooral: we moeten er ook echt achter staan.

H36. Pascal Mercier

Sinds 1995 schrijft Peter Bieri onder het pseudoniem Pascal Mercier romans. De meest bekende daarvan is de internationale bestseller *Nachttrein naar Lissabon*. Raimund Gregorius, leraar klassieke talen aan het gymnasium van Bern, geeft per onmiddellijke ingang zijn baan op en gaat op zoek naar een nieuw leven. Merciers romans appelleren aan een alomtegenwoordig gevoel van onbehagen over onze levensloop. Waarom heb ik dat vroeger laten gebeuren? Waar sta ik nu? In welke richting wil ik echt verder? Mercier en Bieri zoeken de speelruimte om opnieuw te beginnen. Daarmee tillen filosoof en romancier het getob van de moderne mens naar een hoger plan.

Teksten

Het handwerk van de vrijheid. Over de ontdekking van de eigen wil. Amsterdam: Wereldbibliotheek, 2006

Hoe zou het zijn om ontwikkeld te zijn? *De Groene Amsterdammer*, 132 (34) 2008. Vertaling van een feestelijke toespraak van Peter Bieri op 4 november 2005 aan de PH te Bern.

Perlmann's Zwijgen. Amsterdam: Wereldbibliotheek, 1995

Nachttrein naar Lissabon. Amsterdam: Wereldbibliotheek, 2006

De pianostemmer. Amsterdam: Wereldbibliotheek, 2008

Lea. Amsterdam: Wereldbibliotheek, 2009

College 10. Michel Houellebecq: tegen de moderniteit

H37. Een vreemde jongen

Michel Houellebecq werd in 1956 geboren als Michel Thomas. Zijn ouders gingen niet lang na zijn geboorte uit elkaar. Michel werd opgevoed door zijn grootmoeder. Michel studeerde af als landbouwkundig ingenieur en als cineast. Hij ging werken als analist-programmeur op een ICT-bedrijf en werd schrijver na het enorme succes van *Elementaire Deeltjes* (1998). In dat jaar veranderde hij zijn identiteit. Hij nam de naam aan van zijn grootmoeder Houellebecq, veranderde zijn geboortejaar van 1956 in 1958 en brak met zijn vader en moeder. Zijn drie belangrijkste romans vormen een logisch opeenvolgende reeks.

H38. De wereld als markt en strijd

De roman vertelt de treurige geschiedenis van Tisserand en zijn collega. Tisserand slaagt er niet in om een vrouw te vinden. Hij rijdt zich te pletter. Zijn collega wordt opgenomen in een psychiatrische kliniek.

Het probleem is het liberalisme. Economisch liberalisme heeft geleid tot rijkdom van enkelen, armoede van velen. Seksueel liberalisme heeft geleid tot seksuele macht van enkelen, eenzaamheid van velen.

Morele herbewapening zal de zwaksten moeten beschermen tegen uitwassen van het liberalisme. De staat heeft een taak ten aanzien van de economische markt (sociale wetgeving). De kerk heeft een taak ten aanzien van de seksuele markt (huwelijk).

H39. Elementaire deeltjes

Twee broers, Bruno en Michel, worden het slachtoffer van het seksuele liberalisme dat in de jaren '60 hoogtij vierde. Bruno is niet in staat tot affectieve relaties. Zijn huwelijk mislukt. Hij komt alleen te staan, kwijnt weg en wordt opgenomen in een inrichting. Michel komt niet eens aan een relatie toe. Hij verschanst zich in de wetenschap. Zijn baanbrekende werk op het gebied van elementaire deeltjes leidt tot het perspectief van een toekomstige samenleving waarin mensen worden gekloond. In deze *brave new world* zullen ziekte, dood en seksualiteit niet meer voorkomen.

H40. Mogelijkheid van een eiland

De *brave new world* is in deze roman tot stand gekomen. Het verhaal wordt afwisselend verteld door Daniël in het jaar 2000 en zijn verre klonen, Daniël 24 en 25, in het jaar 3500. De roman gaat van start als een blauwdruk voor een betere wereld, maar al gauw nemen twijfels de overhand. Liefde en dood zijn uitgebannen. Het kind is met het badwater weggegooid. Klonen biedt geen oplossing voor het liberalisme. Kleinschaliger initiatieven, zoals slowfood en slow-life, lenen zich daar beter voor. We moeten streven naar wat Houellebecq een 'koude revolutie' noemt.

Teksten

De wereld als markt en strijd, De Arbeiderspers, Amsterdam, 2000

Elementaire deeltjes, De Arbeiderspers, Amsterdam, 1999

Platform, De Arbeiderspers, Amsterdam, 2002

Lanzarote, De Arbeiderspers, Amsterdam, 2001

De koude revolutie, essays, interviews en de monografie H.P. Lovecraft, Arbeiderspers, Amsterdam, 2004

Mogelijkheid van een eiland, De Arbeiderspers, 2005

Commentaren

Demonpion, D., *De ongeautoriseerde biografie*, Nijgh & Van Ditmar, Amsterdam, 2006

Colofon

Home Academy geeft hoorcolleges uit voor thuis en onderweg. Direct te downloaden of onbeperkt te beluisteren in de Home Academy Club. Interessante onderwerpen, van geschiedenis tot natuurwetenschappen, voorgedragen door boeiende sprekers. Zo kan je kennis opdoen in de auto, in de trein, op de fiets of thuis op de bank. Download de Home Academy app voor het beluisteren van onze hoorcolleges op een mobiel of tablet.

Kijk verder op www.home-academy.nl

Uitgave Home Academy Publishers
Middelblok 81
2831 BK Gouderak
Tel: 0182 – 370001
E-mail: info@home-academy.nl

Opname	Sandro Ligtenberg (Utrecht, 2009-2010)
Stem Inleiding	F.C. van Nispen tot Sevenaer
Muziek Intro	Cok Verweij
Mastering	Frits de Bruijn
Vormgeving	Floor Plikaar

© Hoorcollege Copyright 2010 Home Academy Publishers B.V.
ISBN 978 90 8530 928 4
NUR 730, 77, 78

Alle rechten voorbehouden. Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen, mag niets uit deze uitgave worden vervoelvoudigd, uitgeleend, verhuurd, uitgezonden, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door (foto)kopieën, opnamen of enig andere manier, zonder voorafgaand schriftelijk toestemming van de uitgever.